

Zeigarnik Etkisi Ve Tanpınar'ın Hikâyeleri

Kadriye KESKİN¹

Öz

Türk edebiyatına *Mahur Beste*, *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Aydaki Kadın*, *Sahnenin Dışındakiler* gibi dev romanlar miras bırakan Ahmet Hamdi Tanpınar romancılığının yanı sıra *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, *Yaşadığım Gibi* eserleri ile de edebiyat tarihine ışık tutmuştur. “Eşik”, “Bursa’da Zaman” şiirleriyle de romancılığını besleyen şair tabiatının ne derecede güçlü olduğunun mührünü vurmuştur. Türk edebiyatında bu denli yetkin olan romancı/ şair/ edebiyat tarihçisi/ Edebiyat Fakültesi’nde hoca olma kimliklerinin dışında aynı zamanda Ahmet Hamdi Tanpınar, çok başarılı bir öykü yazarıdır. Tanpınar’ın romanlarında okurun içini durmadan kemiren yarım bırakılmışlıklar öykülerinde de baş gösterir. Bu bir türlü tamamlanamayışlar karşımıza psikolojide ‘Zeigarnik Etkisi’ olarak çıkar. Hikâye kahramanlarının okurunu da peşinden sürükleyen serüvenlerinde bir türlü nihayete eremeyen bir yığın şeyin peşinden koşmaları, emek sarf etmeleri gene de bir sonuç elde edemeyişleri Zeigarnik Etkisi’nin Tanpınar’ın hikâyelerinde filizlenmesinden başka bir şey değildir. Hikâyeler başlığı altında tek bir kitapta toplanan Tanpınar’ın *Abdullah Efendi’nin Rüyalari*, *Yaz Yağmuru* ve kitaplarının dışındaki hikâyelerinin bu minvalde bu makalede Zeigarnik Etkisi bağlamında nasıl işlendiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zeigarnik, Tanpınar Hikâyeleri, Yarım Bırakılmışlıklar

Zeigarnik Effect and Tanpınar’s Stories

Abstract

Prof. Dr. Ahmet Hamdi Tanpınar has inherited the Turkish literature such as *Mahur Beste*, *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Aydaki Kadın*, and *Sahnenin Dışındakiler*. In addition to Ahmet Hamdi Tanpınar's writing, he has shed light on the history of literature with his works such as *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, *Yaşadığım Gibi*.

“Eşik”, “Bursa’da Zaman” poems of the nurturing the nature of the poet is strong enough to seal the seal of nature. Ahmet Hamdi Tanpınar is a very successful story writer as well as being a professor at the Faculty of Letters / novelist of the novelist poet / literature historian who is so competent in Turkish literature. In the novels of Tanpınar, the readers of the readers are staggering in their stories.

Unfinished in this way, we come across as Zeigarnik Effect in psychology. The story of the heroes of the story of the adventurers who run after a stack of things that cannot end in the pursuit of a stack of work still to achieve a result of the Zeigarnik Effect of Tanpınar's story is nothing but sprout. Tanpınar collected in a single book under the title of Hikâyeler was examined how *Abdullah Efendi'nin Rüyalari*, *Yaz Yağmuru* and stories outside of his books were handled in this article in the context of Zeigarnik Effect in this article.

Key Words: Zeigarnik, Tanpınar Stories, Half-Left

¹ Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kadriyeeskin435@gmail.com

Giriş

“Zeigarnik Etkisi, kişilerin tamamlanmamış şeyleri tamamlananlara göre daha kolaylıkla hatırladığını ifade eden psikolojik bir kavramdır.

İlk olarak 1900'lerin başında bulunan bu kavram bugün birçok araştırmaya konu olmuştur.

İsim babası Rus pskiyatr ve psikolog olan Bluma Wufona Zeigarnik'tir ve bir restoranda yapılan gözlem sonucu bulunmuştur. 1920'lerde Zeigarnik bir grup psikolog arkadaşıyla beraber bir restorana girmiştir ve sipariş vermişlerdir. Siparişi, tek bir garson alır. Ancak, hiçbir siparişi kaydetmez. Grup, yemeklerini yer ve restorandan çıkar. Daha sonra Zeigarnik geri dönerek aynı garsonu bulur ve bunca siparişi aklında nasıl tuttuğunu sorar.

Garson, üniversitenin onca kalabalık restoranındaki değil biraz evvel aldığı siparişi, psikologlardan oluşan grubu bile hatırlamamaktadır. Garsonun psikoloğa söylediği tek şey, siparişleri aklına yazıp, yemeklerin ilgili kişilere ulaştırılmasını sağladıktan sonra siparişleri aklından sildiğidir. Bu durum Zeigarnik'in ilgisini çok çeker ve yaptığı çalışmalarla şu sonuca ulaşır: Bitirilmemiş, sonlandırılmamış işlerin, zihni daha fazla meşgul etmektedir. İş bitince, zihin bu meşguliyetten kendini kurtarmaktadır.” (Zeigarnik Etkisi Nedir?, 2016)

Zeigarnik Etkisi'nin esasında sorumluluk bilinciyle örüldüğünü vurgulayan Erol Güldürsün şu noktalara temas eder:

“Öncelikle, “Sorumluluk” denen duygu durumu ile Zeigarnik Etkisi arasında bir bağ kurabiliriz. Genlerimizle gelen ve beyne ait bir mekanizmanın (limbik sistem), içinde yaşadığımız topluluk ve çevre koşulları ile beraber işlenen bu sorumluluk duygusunu, çoğunlukla farkında olmadan (bilincimiz dışında) edinmiş olmalıyız. Bir başka deyişle, sorumluluk duygusu, beynimizin düşünen kısmına ait değildir. Bunun da anlamı, sorumluluk denen mekanizma, genellikle, düşündüğümüz için değil, limbik sistem (beynimizde, duygu sistemimizin olduğu bölüm) tarafından gönderilen elektrik sinyalleriyle, düşünen beynimizin (prefrontal lop) uyarılması ve harekete geçmemiz şeklinde gündeme gelmektedir.

İkinci ve belki de daha önemlisi, içinde yaşadığı topluluğun, bu kişiye yüklediği (bilinç veya bilinçaltı) görevleri (sorumlulukları) eksik bırakmadan yerine getirmeye motive eden bir mekanizma olma düşüncesidir. Her ne kadar, sorumluluk duygusu günümüzde önemli bir kavram ise de, sorumluluk duygusunun esas fonksiyonel faydası, insanlığın ortaya çıkışındaki zamanda görülmüş olmalıdır. Söz gelimi avcı toplayıcı bir zamanda, erkekler, elde ettiği besini, eşi, çocuğu gibi bekleyenlerine götürerek bu sorumluluk döngüsünü tamamlamakta, böylece, sorumluluk, kendi dölünün de devamını sağlayacak bireylerin ve benzer üyelerin korunduğu bir mekanizmanın halkası olarak önümüze çıkmaktadır. Ayrıca, sorumluluk duygusu ile harekete geçen bu mekanizma, bireyin kendisini ve içinde yaşadığı grubu, tehlike veya tehdit altındaki durumlarda korumak adına bireyi, görev döngüsünü yarım bırakmadan tamamlamaya zorlayacaktır.

Özetle diyebiliriz ki, beynimizin duygusal formunu oluşturan ve bize sorumluluğumuzu hatırlatan beyin mekanizmasının gerek dış, gerekse iç etkenler ile uyarılması sonucu, bu kısımdan çıkan sinyaller prefrontal yani beynimizin düşünen, karar alan kısmına ulaşır. Böylece, düşünen beyin, sorumluluk merkezinden aldığı emri yerine getirmeye, tamamlanmamış döngüyü tamamlamaya çalışır.” (“Bir şeyleri tamamlama dürtüsü: Zeigarnik Etkisi - Dünyalılar”, t.y.)

Zeigarnik Etkisi'nin üstlenilen bir sorumluluğu, bir vazifeyi hatta bir düşünceyi tam anlamıyla ifâ edemeyişten ötürü zuhûr ettiğini ileri süren bu açıklamalardan bu etkinin Tanpınar'ın yalnızca edebi dünyasına değil gündelik yaşamına da uzandığını mektuplarında ve günlüğünde görmek mümkündür: *“Başımdan büyük işlere giriyorum. Ve muvaffak olamıyorum. Çabalıyorum. Ölü bir kurbağa gibi kalıyorum. Bunaldım. Ve bu bunalma sadece metotsuzluktan. Biraz metodik olsam çok işler yapacağım.”* (Tanpınar vd. 2014: 61) diyen Tanpınar'la hikâyelerinde boy gösteren kahramanları aynı kısaç tarafından yakalanmış ve ondan kurtulmak için debelenip durdukları izlenimini verir.

Tanpınar'ın sadece hikâyeleri değil romanları da bir yığın Zeigarnik Etkisi ile örülmüştür. Yarım Bırakma Sendromu da denen Zeigarnik Etkisi'nin Tanpınar'ın günlükleri ve mektupları okunduğunda adeta hayatından eserlerine doğru bir sıçrama yaptığı görülür. Tanpınar'ın bütün hikâyeleri tek kitapta toplanmıştır. *Hikâyeler* üç bölüme ayrılmıştır: *Abdullah Efendi'nin Rüyalari, Yaz Yağmuru ve Kitaplarının Dışındaki Hikâyeler.*

“Ahmet Hamdi Tanpınar bir geçiş dönemi yazarıdır. O Tanzimat'tan itibaren yaşanan medeniyet değişikliğinin doğurduğu sonuçların pek çoğuna tanık olmuş, bunların bütünü üzerinde düşünmüş, bu dönemin yarattığı ikiliği eserlerinde farklı görünüşleriyle ortaya koymuştur... Tanpınar roman ve hikâyelerinde “eşik”te kalan, devam zincirine bir halka olarak bağlanamamış, yine kendisinin ifadesiyle “hakiki kırılış ve kopuşları” yaşayan insanların trajedisini anlatır. İşte bu hastalık derecesinde mazi hasretine tutulan veya giydiği kıyafetin tesiriyle karakteri değişen insanlar dünle bugün arasında, kendisi olmakla bir başkası olmak arasında gider gelirler. Behçet Bey, Hayri İrdal, “Yaz Yağmuru” ve “Geçmiş Zaman Elbiseleri” hikâyelerinin kahramanları bunun tipik örnekleridir. Onlar, “Geniş dünyada, kendi hayatını yaşamak, günlerin çıkırığını kendi ruhunun ilhamlarıyla çevirmek”ten uzaktırlar ve daima bu arzuyu hissederler.”(Koç 2003: 87) Kendi hayatını yaşayamayış kendi ruhunun ilhamlarından beslenerek günlerin çıkırığını çeviremeyiş ancak hep bunun arzusuyla yanış Tanpınar'ın hikâye kahramanlarının etrafının tamamıyla Zeigarnik Etkisi ile çevrelendiğinin adeta bir kanıtıdır.

“Tanpınar hikâyelerini Abdullah Efendi'nin Rüyalari ve Yaz Yağmuru adlarıyla iki kitapta toplamış, sadece birkaç hikâyesini kitaplarına almamıştır. Bunlardan biri Fal öteki de Emirgan'da Akşam Saati'dir. Emirgan'da Akşam Saati aslında Bir Yaz Yağmuru'nun taslağıdır... Araştırmaları

sırasında Doç. Dr. Adnan Akgün, Tanpınar'ın belki de ilk hikâyesi olan *Birinci İkramiye*'yi bulmuştur.”(Tanpınar 2017: 5)

“Tanpınar'ın on beş öyküsünden dokuzu şöyle ya da böyle köşk-konak hayatı içinde ya da bu hayatın çevresinde geçer. Erzurum, Ankara ve bir iki kasaba hayatına ve insanların tanıklık eden üç dört öyküsünün dışında olaylar ve öykü kişileri, peşinde olduğunu söylediği hayat ve insanlardır. Bu öykü ortamında kendisinin buhran olarak nitelediği kesit, sürekli kat kat açılmaya çalışılır. Rüya ve masal dillerinin ve zamanlarının sağladığı anlatım imkânları, çift zamanlıklar, alt ve üst benler, korkular, hatırlatıcı, saf, dinlendirici, büyüleyici, erkeğin ruhuna inşirah veren kadınlar sürekli kapılar açarlar; zamanla özdeş bir kadındır onlar, erkek kahramanlara musiki ve şiir tadını hatırlatırlar, ama bir türlü ulaşılamaz, birleşilemez... psikolojik derinlikler, düşünsel felsefi çözümlenmeler, rüyalardan çıkıp hayatlarımıza girmiş, hayatlarımızdan çıkıp rüyalarımıza karışıp giden kahramanlar, sorunlarını, ikilemler, derinleştirir, içinden çıkılmaz hâle getirir, onların saflıklarını yaralar. İçlerinde taşıdıkları dünyaya denk bir dış dünya ararlar.” (Su 2016: 347) Bütün bu izahatlerden sonra Tanpınar'ın hikâye dünyasındaki kadınlar, erkekler için Zeigarnik Etkisi'nin ete kemiğe bürünmüş hâlidir, denilebilir.

Abdullah Efendi'nin Rüyaları'nda Zeigarnik Etkisi

Tanpınar'ın ilk baskısı 1943 tarihini taşıyan hikâye kitabı Zühdü Müridoğlu'na ithafen yazılmıştır. İçinde 5 hikâye barındırır: Abdullah Efendi'nin Rüyaları, Geçmiş Zaman Elbiseleri, Bir Yol, Ezurumlu Tahsin.

Erzurumlu Tahsin dışındaki 4 hikâyede Zeigarnik Etkisi'nin hikâye boyunca senkronik olarak işlendiğini görürüz. Erzurumlu Tahsin'de ise küçük izdüşümler şeklindedir.

Abdullah Efendi'nin Rüyaları

Tasvir-i Efkâr'da 1941 yılında yayımlanan hikâyedeki Zeigarnik Etkisi'nin Tanpınar'ın şahsi hayatının da bir yansıması olduğu görülür. Öyle ki Tanpınar da Abdullah Efendi de nihayete erdiremediği işlerde, altından kalkamadığı meselelerde bütün yükü üstlenecek bir nesne arayışına girer. Bütünüyle kafalarına takılan bir teferruatla baş edemeyeceklerine emin olduktan sonra o teferruatın zihni bir kurt gibi kemirmesine müsaade etmektense onu başka bir şeye nakletmek ve ondan bu şekilde kurtulmak. Altından kalkamadıklarını başlarından atıp onun yarımılığından kurtulmak... İkisi de bir nevi Zeigarnik Etkisi'nin kısılcından sıyrılmayı arzulayan ancak asla bir bütün olamayan iki rüya adamı...

Bir gece vakti beş arkadaşın küçük bir lokantada başlayan içkili eğlencelerinden sabahın kirliliğine uzanan Abdullah Efendi'nin hikâyesinde bir türlü bitmek bilmeyen acayıplıklar silsilesi zuhur eder. Önce lokantadaki diğer masaları izleyen Abdullah Efendi, kadınların ve erkeklerin ilişkisine gıpta eder etmesine de tecessüslü bakışları korkunç manzaralar nakşeder tahayyülüne. İlk masadaki kadının bacakları isyan edip çılgınlık atar, ikinci masadaki kadının elini karşındaki adam

öpeceği sırada vücudu ortadan kaybolur geriye kıyafetleri kalır. Bütün bu korkudan kurtulmanın yolunu bir kadının giderebileceğini düşünen Abdullah Efendi akabinde duygu ve düşünce dünyasını tamamiyle bir gölgeye aktarma fikrine kapılır: “ *Tıpkı bir evden bir başka eve eşyâyı ve itiyatlarımızı nakletmek gibi bir şey...*” “*Oh, kainatı yepyeni bir cihazla idrak etmek saadeti...*”(Tanpınar 2017: 23) Tanpınar, tamamlamadığı his ve hayal dünyasını bir başka varlığa aktarma düşüncesini aynıyle tekraren Adalet Cimcoz’a 1960 yılında Paris’ten yazdığı mektubunda şöyle dillendirir:

“ *...Hep kendimi toparlamak ihtiyacındayım. Bazen de olduğu yerde- hep kendimi- başka tarafa geçmek! Bir kafayı boşaltma makinesi icat etseler ne olur? Alkol yapamıyor bunu. Bilakis her şeyi karıştırıyor, birbiri üstüne yığıyor.*” (Tanpınar vd. 2014: 179)

Tanpınar’ın mektubunda yer alan kesif beş cümlemin hikâyeye vurulduğunda 13 sayfanın özetini verdiği görülür. Aradan her ne kadar 19 yıl geçmiş olsa da aynı istekte karar kılışı ve onu bir türlü gerçekleştiremeyişi dikkate değer bir hadisedir.

Hikâyenin devamında arkadaşları onu kadınlara götürür, girdiği odada duvara asılı bir zembilin içinden 200 yaşlarında bir ihtiyarın odadaki insanları izlediğini söylemesiyle ürperip kaçır, başka bir mekanda başka bir kadında bu gecenin tesirini unutmak ister. İkinci mekanda ise kadınları ziyadesiyle beğenir fakat odada bir çocuk uyumaktadır. Abdullah Efendi, kadının kıyafetlerini çıkarırken takma olan sağ göğsünün düştüğünü fark eden kadın, göğsünü aramak için telaşla odadan çıkar. Bu esnada odayı süzen Abdullah Efendi birden duvardaki resmin canlandığına ve resimdeki yeni evli çiftin odanın içinde raks etmeye başladıklarına inanamaz. Fakat en irkildiği nokta uyuyan çocuğun uyanıp bu karnavalı izlemesi ve el çırpmasıdır. Abdullah Efendi daha fazla dayanamayarak camdan atlar ve kaçır. Bu gariplikler silsilesi Abdullah Efendi’nin peşini sokaklarda da bırakmaz. Lokantada bıraktığı ‘gölge’nin çıkan yangında ölümüne şahit olur, hatta onun için cenaze töreninde konuşma yapmayı bile tasarlar. Bu konuşmada : “*Abdullah’ın felâketi, rolünü yaparken sık sık uyanmasında, etrafındaki şeniyetle en zalim ve en müstehzi mânasında temasa gelmesindeydi. Onun içindir ki bütün hayatı yarım kalmış jestlerden tamamiyetini bulmamış hareket başlangıçlarından ibaret kaldı. O bütün ömrünce büyüdü bir eşiğin önünde adımlarını tecrübe etti; fakat her defasında içinde vaktinden evvel uyanan bir taraf onu bu eşiği atlamaktan, ileriye geçmekten menetti. O bütün ömründe bir küçük tereddüt şuur jestinin olduğu yerde dönmeğe mahkum ettiği bir bostan dolabı oldu.*” (Tanpınar 2017: 37) tespitiyle hayatındaki yarım kalmışlıklara vurgu yapmıştır. Tanpınar’ın şahsi hayatı merak edilip günlükleri ya da mektupları karıştırıldığında cenaze töreninde acımasızca eleştirdiği kişinin Abdullah Efendi’den ziyâde kendisi olduğu görülür.

“*Hiçbir arzum tahakkuk etmedi, hiçbir gayeye erişemedim. Zamanı sadece sukut-u hayallerle doldurdum. 34-35 yaşında olmak ve hiçbir şey yapamamaktan sarf- ı nazar ileride yapabileceğine dair en ufak bir ümit bile taşıyamamak... Geçirdiğim seneler, hakikat bu ki gelecek olanlardan fazla bir ümit beklemekliğime bile imkan vermiyor. Üstelik yapılmamış bir hayat da var.*” (Tanpınar vd. 2014:

38) diyen Tanpınar'la eşğin önünde bocalayıp onu bir türlü geçemeyen Abdullah Efendi'nin yekpâreliği inkar edilemez.

Cenaze töreninde konuşma yapabilmek için evin yolunu arayan bir türlü bulamayan sabahın olmasıyla bütün ilginçliklerden kurtulacağını ümit eden Abdullah Efendi'nin rakam hastalığı nükseder. *“Tam bir rakam olmak, tam bir rakam... Ah, ne saadet Yarabbi!”* diyordu. *O bütün ömrünce bunun için çalışmış, hüviyeti üstünde hiçbir matematik ameliyesinin yapılmasına razı olmamıştı. Bununla beraber şimdi tam bir rakamın mevcudiyetinden de şüpheleniyordu. “Her rakam taksim taksim edilebilir!”* diyordu ve mademki kendisi *“iki”* idi. *O hâlde onun da taksime razı olması lazım gelirdi. Bu mülâhazaların içinden tükettiği, her türlü adedi tamamıyet ümitlerini yıkıp mahvettiği Abdullah Efendi, birdenbire kendisini son derecede küçülmüş, daha doğrusu ufalanmış ve dağılmış buldu.*” (Tanpınar 2017: 44) Tam bir rakam olma arayışındayken dinlenmek için önüne oturduğu evin içini gezer. Kabus gibi geçmekte olan gecede iyice susayan Abdullah Efendi girdiği bu odada bir sürahi görür. Suyu içeceği esnada küçük ve hasta bir çocuk elinden sürahiye alır, Abdullah Efendi'nin o suyu muhakkak içeceği vehmine kapılıp sürahiye camdan atar. Abdullah Efendi camdan aşağı bakınca kirli bir sabahı ve sokakta ağır adımlarla giden yorgun bir adam görür. *“Ona öyle geldi ki bu kendisi,yani Abdullah Efendi idi.”* (Tanpınar 2017: 51)

Hikâyenin sonunda rakam hastalığı nükseden Abdullah Efendi tam bir rakam olamayacağına her rakamın bölünebileceğine kâni olduktan sonra tıpkı bir rakam gibi ikiye bölünmüş, bir tarafı sokakta yorgun argın yürürken öteki tarafı camdan onu izlemektedir. Bir tarafı arzularının peşinden gidip tam ulaşacağı vakit bocalarken öbür tarafı sadece izlemekle iktifa eden eksilteler yumağı kahraman, okurun zihnini de meşgûl edecek bir payda bırakarak mesut bir gecenin ilk tatlı saadetlerini yitirip meyus bir sabaha uyanışıyla bir sürahi gibi parçalanır. Daha ilk sayfadan itibaren Zeigarnik Etkisi ile harmanlanan hikâyenin sonu da muğlak bırakılır. (Tanpınar 2017: 11-41)

Geçmiş Zaman Elbiseleri

Elbiseyle zamana tutunma fakat bunda başarılı olamama. İki zamana da ait olamama. Kıyafetle eskiyi geçmişi ruhunda taşıma fikirlerinde ve heveslerinde yeni olma. Maziye ve atiyi bir düzlemde birleştirme çabasının sonucunda bölünmüş bir ruh, deliliğe uzanan bir öykü. Tamamen Zeigarnik Etkisi'nin ilk sayfadan son cümleye uzanan örneği olan Geçmiş Zaman Elbiseleri, bir buluşma saatini bekleyiş ile başlar.

Bir perşembe günü başlayan hikâyede kahraman, bir gün öncesinde Tabarin'de buluşmak için Alman kızı Ketı ile sözleşmiştir. Beraber Etlik'e gitmeyi planlayan kahraman o güne dair hayaller kurarken bir taraftan da hayallerinin gerçekleşmemesinden korkar.

“Tabiatımı ve biraz da talihimi bildiğim için bu uzak birleşme saatine kadar kendimi, bilhassa her zaman başıma gelen münasebetsiz tesadüflerden korumak istiyordum. Çünkü benim hayatımda,

bütün iradesizlerde olduğu gibi, tesadüflerin korkunç bir rolü vardır.”(Tanpınar 2017: 53) diyen kahraman adeta tesadüfleri çağırır.

Hevesinin kırılışını ve arkadaşına karşı koyamayışının neticesini şu cümlelerle ifade eder: *“Şüphesiz ki çoktandır görmediğim genç bir arkadaşım birdenbire gelip beni Keçiören’de bir bağ eğlencesine götürmeğe kalkmasaydı,bütün bu düşündüklerim olacaktı.” (Tanpınar 2017: 54) Yiyip içtikten sonra oyun masasına oturan kahramanın şansı boldur; ancak kazanma gibi bir arzusu yoktur. Kesirli bir rakamı kendine bir nevi uğur yapan kahraman Ketî’yle buluşma saati yaklaştığında oyunu bitirip gitme arzusuna kapılır ancak gitmesine mani olurlar. Bütün parasını kaybettikten sonra kendini bağ evinden dışarı atmasına rağmen Ketî ile buluşamaz çünkü karanlıkta kaza geçirir. Onu sağır bir kadınla küçük bir çocuk kurtarır, vaziyetinin kötü olduğunu şehre yarın gitmesinin uygun olacağını söylerler. Kaldığı odada Ketî’yi düşünüp başından geçenleri irdelerken yanına ihtiyatlı adımlarla bir kız gelir: *“Baştan aşağı, üstünde küçük sırmadan koncalar ve yıldızlar serpilmiş mavi kumaştan, ninelerimizin gelin oldukları zaman giydikleri cinsten, bir eski zaman elbisesi giymişti.**

-Siz kimsiniz, adınızı söyleyin? Niçin bu acayip kıyafeti taşıyorsunuz? Sizi kapıdan girerken görünce, birdenbire kendimi bir masalı yaşıyorum sandım.” (Tanpınar 2017: 64-65)

Kız ismini söylemez, ev sahibinin babası olduğunu böyle giyinmesini istediğini, evden hiç dışarı çıkmadığını, eve de misafir kabul edilmediğini söyler. Kahramandan sergüzeştini anlatmasını ister, Ketî’yi çok merak eder.

-Çok mu seviyordunuz, çok mu güzeldi? Demek bir daha göremeyeceksiniz, ne yazık...

-Güzeldi, diye cevap verdim. Oldukça güzeldi, fakat siz daha güzelsiniz...

Petrol lambasının kifayetsiz aydınlığında yüzünün kızardığını hissettim.

-Bakın, dedi. Bu iyi, hem çok iyi... Şimdiye kadar bana bunu kimse söylememiştî. Hâlbuki bilir misiniz, ben bunu istiyordum. Bir erkeğin ağzından güzelliğimin methedilmesini istiyordum. İlk defa siz...

-O hâlde ilk âşığınız ben oldum demektir. Sayımız çoğalınca bu mazhariyetimi unutmayın! diye şaka ettim.

-Hayır, dedi. Hayır, unutmam emin olun ki size bazı imtiyazlar ayırırım: (sonra aşikâr bir hüznün ve şüphe ile), fakat acaba bir daha beni görebilecek misiniz? (Tanpınar 2017: 67)

Sohbetin devamında kızın babası gelir ve onu odasına gönderir, kahraman kızına böyle davranmaması gerektiğini söyleyerek onunla kavga eder. Adam baba-kız hikayesinin aslı olmadığını 5 yıldır evli olduklarını karısının hastalığından ötürü evde sağır ve dilsiz bir hizmetçi çalıştırdıklarını söyler. Olay tatlıya bağlanınca uyuyan kahraman, sabah uyandığında odada sadece uyuduğu yastık ve örtünün kaldığını görür. Komşu evlerin kapısını çalıp onlardan haber sorar. *“Kimse bir şey bilmiyordu. Artık ümidimi kesmek üzereydim ki yaşlıca bir kadın bana :*

-İhtiyar adamla üvey kızını mı soruyorsunuz? dedi. Onlar bu sabah gittiler. Sabahleyin erkenden kızla kendisi bir otomobile bindiler. Biraz sonra da bir kamyon geldi. Eşya ile dilsiz kadını ve oğlunu götürdü.” (Tanpınar 2017: 74) der. Kahraman Ankara’ya döner, oradan İstanbul’a geçer, gündelik telaşı içinde ‘o acayip geceyi ve onun şairane rüyasını unuttur.’ (Tanpınar 2017: 74) “İçimde yalnız bir defa görülen güzelliklere karşı beslediğimiz o acayip, daüssıralı duygu kalmıştı.” (Tanpınar 2017: 75) cümlesiyle yarım kalan macerasının kaçak kahramanlarına bir müddet sonra Bursa’da tesadüf eder. Araba ile onları takip etmeye çalışsa da elinden kaçarlar. Tanpınar’ın hikayesinin yarım kalışı gibi kahramanının da hem Ketî ile yaşamak istediği hayaller yumağı hem de ‘geçmiş zaman elbiseleriyle muhayyilesinde bir masalı yaşatan kızın ve ev sahibinin hikâyesi’ yarım kalmıştır. Ancak hikâye bütün bu haliyle çok cezbedici ve çok katmanlı yapısıyla okurunu celb etmeye vâkıftır. Bunda da Zeigarnik Etkisi’ni göz ardı edemeyiz. Yarım bırakılanın çok daha dikkat çekmesi ve hafızayı daha çok kurcalaması gibi.

Bir Yol

Hikâye huzurlu yuvasında saadetli dakikalar yaşayan bir adamın başkalarının görse imreneceği hayatını rutin bulması ve önce kendini “araf” dediği kahveye atması sonrasında ise sık sık tren yolculuğuna çıkmasını konu edinir. Kahramanın gündelik hayatıyla arasına yaşanmamış rüyaların azabı girmiştir, bir kere. Rüyalarında bir laytmotif gibi dolaşan sarı saçlı, mavi gözlü, nergis boyunlu bir genç kızın peşinden gidebilme imkanını ancak trenin seyrettiği güzergâh sunar. Hikâye kahramanı bütün bu sergüzeştin tatlı hayallerine ulaşabilecek kudreti ne yazık ki kendinde bulamamaktadır.

“Evet, pekâlâ biliyorum ki, bir gün ben her şeyi bırakıp bu küçük yola dalarsam, onun bittiği yerde bütün saadet ve hasretlerimi, eski yaşanmış rüyalarımı bulacağım, temiz yepyeni, mesut bir adam olacağım.

Bunu biliyorum, fakat yapamayacağımı da biliyorum. Hâlbuki bir ömür yaşanmağa değer bir şeydir.” (Tanpınar 2017: 84)

Hikâye tamamlamaya cesaret edemediği ancak tamamlama ihtimalinin de her daim bulunduğu bir hayatın çekiciliğini, tamamiyle Zeigarnik Etkisi’nin ışığında kurulan yaşamın tereddütlerini konu edinir.

Evin Sahibi

Hikâyenin başında “-Bir hastahannede bulunmuş cep defterinden -” notu düşülmüştür. (Tanpınar 2017: 101) Hastane odasında yatmakta olan bir adamın bu faciaları garipsemeyip çok daha vahim ölümlere şahit olduğunu düşünmesiyle Musul’da başlayan yaşam öyküsü geriye dönüş tekniğiyle verilir. Musul’da gayet hali vakti yerinde olan kahramanın ailesinin başında bir lanet vardır: Kara bir yılan... Annesi Subhiye Hanım ve dedesi Raif Efendi’yle beraber, köşkte çalışan emektarlar da bu karayılandan mustarıptir ne yapsalar ondan kurtulamazlar. Raif Efendi kızı Subhiye Hanım’ı bu lanetten kurtarmak için kızını nişanlar. Subhiye Hanım kara yılanı rüyasında gördüğünü bu evliliğin

büyük felaketlere sebep olacağını söylese de evlendirilir. Ve bu kara yılan kahramanın babasının ölümüne sebebiyet verir. Bir dizi uğursuzluktan sonra kara yılan Subhiye Hanım'ı da öldürür, en son da kahramanın dedesi Raif Efendi'yi. Bütün bu olanlara dayanamayıp Musul'dan İstanbul'a akrabalarının yanına giden kahraman hayatını yavaş yavaş düzene sokar, hatta dost meclisinde tanıştığı Zeynep'e aşık olur.

“Zeynep sıhhatiyle, tabiiliğiyle, neşesiyle, güzelliğiyle, insana daha ilk görüşte bir nevi yaşamak aşkı veren kadınlardandı.”(Tanpınar 2017: 134) diyen kahraman birtakım aksaklıklar olsa da Zeynep'le evlenir ancak bu mutlu evliliğin arasında bir kara yılan upuzun yatmaktadır. Zeigarnik Etkisi'nin hikâyede vücut bulmuş hali saadeti gölgeleyen kara yilandır. Bütün tatlı sergüzeşti mahveden hiçbir vuslata müsaade etmeyen kara bir yılan... Zeigarnik Etkisi'nin kahramanın ağzından cümlelere dökülüşü şu şekildedir:

“Ben talihin gazabına uğramış bir lânetliydim. Hiçbir saadet rüyasına yanaşamazdım. Ona gençliğimi, beyhude yere bir delinin, bir lânetlinin uğrunda feda etmemesini söyledim, aramıza kötü bir kader girmişti; ona karşı gelmeğe çalışmak beyhudeydi. İkimiz de ağlayarak ayrıldık.”(Tanpınar 2017: 144)

YAZ YAĞMURU

İlk baskısı *Varlık* yayımları tarafından 1995 tarihini taşıyan *Yaz Yağmuru*'nda; Yaz Yağmuru, Teslim, Acıbademdeki Köşk, Rüyalar, Adem' le Havva, Bir Tren Yolculuğu, Yaz Gecesi olmak üzere toplam 7 hikâyeye yer alır. Yaz Yağmuru, Rüyalar, Adem'le Havva hikâyeleri Zeigarnik Etkisi merkezinde yoğunlaşmıştır.

Yaz Yağmuru

Sabri Bey evinin kapısından içeri girdiğinde sınırlılaşmış bir kadın görür. Vaziyetini görüp içeri davet eder. Kadın evi hiç yabancılamadan Sabri'nin karısının kıyafetlerinden birini giyer. Karısı Hacce Seher, yaz başında Sabri Bey'i emektarları Ayşe Hanım'a emanet ederek babasının yanına Antalya'ya gitmiştir. Sabri Bey de karısının yokluğunda kitap yazmak için uğraşır.

“Filhakika Sabri birkaç yıldır on yedinci asra ait bir roman hayalini gevişleyip duruyordu. Karısı gittiğinden beri hep onunla meşguldü. Sabahları İstanbul'a kütüphanelere iniyor, çalışıyor, vesika topluyor, akşamları biraz balıkta yoruluyor, sonra tekrar çalışıyordu. Kitap artık bitirilmesi için kendisini zorlayacak kadar ilerlemişti.” (Tanpınar 2017: 152) Lakin hikâyenin devamında kitabın bitirildiğine dair herhangi bir ibare yoktur.

Genç kadınla sohbet edip müzik dinleyen Sabri Bey, emektarı Ayşe Kadın'ın gelmesi ve yağmurun dinmesi üzerine genç kadının gitme isteğine boyun eğer.

“Sabri o gittikten sonra yarım kalmış işlerine dönmek ister gibi masaya yaklaştı. Onlara yeniden başlayabilecek miydi? Şimdilik içinde hiçbir bağlantı noktası bulamadı. Zihni hep kadının son söylediklerindeydi. Yağmur bitti artık!” (Tanpınar 2017: 167)

Genç kadın gitmesine rağmen hayali Sabri’ye eşlik etmektedir.

“... Onu beklemiyordu, gelmeyeceğine emindi. O geçici bir yaz yağmuru, bir aydınlık fırtınası idi. O kadar. Bununla beraber zihnine ve hayatına iyice yerleşmişti.” (Tanpınar 2017: 170)

Sabri Bey yoğun bir muhakmeden sonra kendisi hakkında şu kanaate varır: “Aşk bile onda bir nevi kaybetme korkusundan başka bir şey değildi.” (Tanpınar 2017: 171)

Ve bir sabah genç kadın ‘yaz yağmuru’ çıkagelir. Sabri ile plaja giderler. Sabri’nin aklı karısından gelen mektuba ne cevap yazacağına takılı kalır.

“ Bir şeyi yıkamadan, geçici bile olsa, ikincisini kabul edemeyen o biçare insanlardandı. Bütün hayatı hep böyle geçmişti. Fakat bu kabil olmadığı, her düşünce, her duygu daima bir yığın benzeri, zıddı daha ilerisi ve gerisi ile geldiği için daima parça parça yaşardı. Bu yüzden şahsiyeti bir yığın kalıba, birden dökülen tek bir ispermeçet mumuna benzerdi. Ve çok defa da eritildiği kabın dibine yapışıp kalırdı.” (Tanpınar 2017: 183) Parçalı ve dağınık bir ruhun bütün haletlerini bünyesinde taşıyan Sabri Bey, Zeigarnik Etkisi’nin hikâyede yaşayan örneğidir. Hatta Zeigarnik Etkisi bir insan olarak doğsaydı Sabri Bey’den başkası olamazdı demek mümkündür.

Yaz Yağmuru ile plajda eğlenip akabinde eve dönen Sabri Bey onun “Evin yerindeki büyük yalıda doğmuş, çocukluğunun büyük bir kısmını orada geçirmiş.” (Tanpınar 2017: 194) olduğunun farkına varır. Yaz Yağmuru çocukluğunun bir masal mahiyetinde hatıralarını Sabri Bey’e açınca onun “Birdenbire kırılmış bir aynadan dışarıda kalmış bir hayal.” (Tanpınar 2017: 202) olduğunu düşünür. Sabri Bey’in yarı dağınık ruhuna karşın Yaz Yağmuru’nun parçalanmış meyûs bir hayatı vardır.

“Sabri onu dinlerken içi parça parça oluyordu. Şimdi her şeyi az çok biliyordu. Kaybolmuş bütün bir dünya, küçücük bir insanın omuzlarına yüklenmişti. Belli ki ömrü boyunca çocukluğu onu bir lahza bile rahat bırakmamış, bir türlü kendisi olmak fırsatını vermemişti.” (Tanpınar 2017: 203) Yaz Yağmuru bütün hikâyesini Sabri Bey’e anlatıp son vapurla kocasına döner. Bu iki defalık görüşme de tam bir sona bağlamadan nihayete erer. Yaz Yağmuru yarım bırakılmışlıklar silsilesinin ortasında kalmış hüznü bir kahramandır, yarım kalan mazisini aramak için çok çaba sarf etmiş ancak gene de tam olamamıştır. Sabri Bey de zaten onun rüzgârının tatlı esintisine kendini kaptırmış, romanını tamamlayamamıştır.

Rüyalar

Hikâyenin kahramanı Cemil’in dizi izliyor gibi parça parça gördüğü rüyalar onu tedirgin eder. Birkaç kez doktora gitmesine rağmen sonuç alamaz. O da ailesiyle vakit geçirerek bu muammanın çözüleceğine kanaat getirir.

“ Bir tek mesele kalıyor,o da çalışmamaklıgım... Belki de mevzu sevmiyorum. Aşk hikâyelerinden bıktım. Daha geniş bir şey yazarım.” (Tanpınar 2017: 242) diyerek yakinen şahit olduğu bir aşk hikâyesini yazmaktan vazgeçer. Çünkü Cemil’in kitabının yarım kalışı gibi bu aşk da bir felakete uğramış, neticesi bir bilinmezliğe sürüklenmiştir. Hikâyenin yarım kalışı da zihni tırmalayan birçok soru işareti bırakarak merak duygusu uyandırır.

“Şakir Bey isminde bir adam, mesut bir aile babası genç bir kadınla, daha doğrusu bir kızla tanışmış, üç sene evin içi altüst olmuştu. Kadını, kocasını çok iyi tanıyordu. Fakat kızı görmemişlerdi. Hemen hemen hiç gören olmamıştı. Günün birinde sadece kaybolduğunu öğrenmişlerdi. Ondan sonra bir ara her şeyin düzeldiği zannedilmişti. Fakat birdenbire Şakir Beyin delirdiğini haber almışlardı. Bir hafta sonra da denizde kim olduğu bilinmeyen ve yaşı ancak tahmin edilen bir genç kız cesedi bulunmuştu.” (Tanpınar 2017: 242) Bu gerçek hadiseye dayanan Cemil’in aşk hikâyesi sebebinin ve sonucunun belirsizliğinden ötürü gizemini korumuş ve rüyaların da etkisiyle tamamlanmaya fırsat bulamamıştır. Buradan hareketle bu hikâyenin de genelinde Zeigarnik Etkisi ile donandığı görülür.

Adem’le Havva

Tanpınar bu hikâyesinde Kur’an’ı Kerim’de geçen bir hadiseyi edebi hüviyetiyle okuruna sunar. Havva’nın yaratılışından sonra Rabb’in onları iki ayrı mekana atışını konu edinir. Ve hikâyeyi birbirlerini arayışlarıyla sonlandırır, birbirlerini buldukları kısmı hikâyeye dahil etmez. “Hikâyede iki aşamalı bir kaybediş motifi vardır. İlki Âdem’in ayaklarının altına serilmiş cennetini kaybedişi ikincisi ise Âdem’in dünyaya inmelerinin ardından ve Havva’yı kaybedişi ve Havva’nın da Âdem’i kaybedişidir.” (Sert 2016: 373)

Zeigarnik Etkisi’nin vurucu bir şekilde işlendiği hikâye şöyle nihayete erer:

“Âdem Serendib’de bir dağ tepesinde idi. Havva, Âdem’i nasıl arayacağını; Âdem Havva’yı nerede bulacağını düşünüyordu... Havva çağırıyor, Âdem yürüyor, Âdem sesleniyor, Havva kuyusunun başında onu bekliyordu. Ve insan sesine susamış toprak bu sesleri dinledikçe ısınıyor, değişiyordu.”(Tanpınar 2017: 261)

Kitapların Dışındaki Hikâyeler

Toplam 4 hikâye içeren bu bölümde Tanpınar’ın çeşitli dergilerde yayınlanan ancak kitaplarında yer almayan eserleri bulunmaktadır. Yine Zeigarnik Etkisi’nin en belirgin olduğu 2 hikâyesi bu doğrultuda incelenmiştir.

Birinci İkramiye

Doç. Dr Adnan Akgün tarafından bulunup *Dersaadet* gazetesinde yayınlanması sağlanan bu hikâyede kısa olmasına rağmen Zeigarnik Etkisi yoğun bir şekilde hissedilir. Kalemde çalışan ve rutin bir hayatı olan Emin Bey’in en büyük hayali ‘birinci ikramiye’yi kazanmaktır. Bir gün itinayla okuduğu gazetede ikramiyenin kendisine çıktığını görür. Eşe dosta ziyafet vaatleri verir, yeni hayat

planı kurar Emin Bey. Ertesi gün parayı tahsil etmeye gittiğinde bir matbaa hatasının yapıldığını ikramiyenin kendisine çıkmadığını öğrenir.

“İki günden beri büyük büyük ümitlerle çarpan kalbi, böyle bir inkisar-ı hayal önünde duruvermiş ve Emin Efendi de büyük ikramiyenin birkaç dakika içinde eriyen hayali gibi söni vermişti.”(Tanpınar 2017: 288) Ulaştığı sandığı parayı, gerçekleştirebileceğini sandığı hayallerini bir matbaa hatasıyla yarıda bırakmıştır, Emin Bey. Dahası hayat karşısında hayal de kuramayacaktır, artık. Zeigarnik Etkisi ile başlayan hikâye tatlı hülyaların gerçekleşmesine ramak kala bir felaketle sonlanır.

Fal

İki arkadaş falcıya gider. Falcı onların tepkilerini yakalayamadığı için hiçbir tahminde bulunamaz. Hatta onun için *“ ... bu Pythie kahinesi sadece zavallı idi.”* (Tanpınar 2017: 330) fikrine kapılmalarına sebep olur. Parasını ödeyip çıkarlar.

“... beş on dakikaya herkesin romanını sıkıştırmıştı. Güneş ışığı altında insan hayatı hep bu küçük ve manasız mihverlerin, bir ebediyetten gülmek fırsatını bulamayacağını bilmediğimiz bir yığın alelâde ehemmiyetlilerin etrafında dönmüyor muydu?” (Tanpınar 2017: 333)

Zeigarnik Etkisi’ni bu cümlelerden okuyabiliriz. Yanlış yerlere odaklanıp hayatın asıl mihverlerini ıskalayıp yapabileceği şeyleri yarıda bırakmak ve bütün ömrünce hayıflanmak...

Sonuç

Tanpınar’ın hikâye kahramanları hayatlarının seyrinde hep aksaklıklar yaşayan muhayyileleri bir yerlere takılı kalan talihi ile barışamayan eksiltilerden ibarettir. Bazen Yaz Yağmur’u gibi tamamlanmak için yol alsalar da bazen Abdullah Efendi gibi ikinci bir gölge yaratsalar da, rakamlara sığınsalar da onları hep aynı boşluktan yakalayan bir şey vardır: Zeigarnik Etkisi. Kimi zaman falları bile onlara bir şey söylemez, kimi zaman aşk hikâyeleri yarım kalır, kimi zaman yazdıkları romanı tamamlayamazlar, kimi zaman heyecanla koştukları ikramiyenin sahibi olmadıklarını öğrenirler, kimi zaman merak ettikleri gizemli kadınlar onları bırakıp gider, kimi zaman Allah tarafından iki ayrı mekâna gönderilirler, kimi zaman bütün sergüzeştlerine kara bir yalan çöreklenip mutluluklarını engeller, kimi zaman da mutlu yuvalarını bırakıp kavuşmak istedikleri rüyalarının peşinden tren yolculuğuna adarlar hayatlarını. Hâl böyleyken de okurun zihninde bir bulanıklık bırakan Tanpınar’ın hikâyeleri bütün cazibesıyla Zeigarnik Etkisi’ne bürünmüş vaziyette yerini alır.

Kaynakça

DEMİRALP, Oğuz (2001), *Kutup Noktası / Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

GÜRBİLEK, Nurdan (2004), *Kör Ayna, Kayıp Şark / Edebiyat ve Endişe*, Metis Yayınları, İstanbul.

KOÇ, Murat (2003) “ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Roman ve Hikâyelerinde Kıyafet-Karakter İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, Sema Uğurcan (Ed.); *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar*, 1. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss. 79-87.

OĞUZERTEM, Süha (2000) *Gizemli Bir ‘Yaz Gecesi’nde Freud, Joyce ve Tanpınar*, Kitap-lık, S.40, ss. 99-102.

SERT, Hâle (2016) “ Âdem’in Aynası Havva’ya Psikanalitik Bir Bakış”, *Ârafta Bir Süreklilik Arayışı Olarak Ahmet Hamdi Tanpınar*, 3. Baskı Hece Yayıncılık, Ankara, ss. 371-374.

SU, Hüseyin (2016) “ Rüya Gören Öyküler”, *Ârafta Bir Süreklilik Arayışı Olarak Ahmet Hamdi Tanpınar*, 3. Baskı Hece Yayıncılık, Ankara, ss. 345-362.

SUNAT, Halûk (2004), *Boşluğa Açılan Kapı / Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yapıtlarına Psikanalitik Duyarlılık Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2014) *Tanpınar’ın Mektupları*, Haz. Zeynep Kerman, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2015). *Yaşadığım Gibi*, Haz.Birol Emil, 7. Baskı, Dergâh Yayınları İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2017) *Hikâyeler*, 13. Baskı Dergâh Yayınları, İstanbul.

Zeigarnik Etkisi Nedir? (2016, Nisan 12). <http://www.psikologankara.net/zeigarnik-etkisi-nedir.html> [Erişim Tarihi: 12.09.2018]

Bir şeyleri tamamlama dürtüsü: Zeigarnik Etkisi - Dünyalılar. (t.y.). <https://dnyalilar.org/bir-seyleri-tamamlama-durtusu-zeigarnik-etkisi.html/> [Erişim Tarihi: 12.09.2018]